

**РЕЖИМ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД****REGIME OF LEGAL PROTECTION OF COMPUTER PROGRAMS:
NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE**

Ходош А.В., аспірант

*Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності
юрист**Юридична фірма Eterna Law*

Стаття присвячена дослідженню національного та закордонних режимів правової охорони комп'ютерних програм, зокрема розглянуто законодавчий і правозастосовний досвід України, Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, а також проаналізовано переваги та недоліки відповідних режимів. Актуальність дослідження зумовлена активною комп'ютеризацією усіх сфер життєдіяльності людини у 21 столітті: від цивільного підприємництва до військово-промислового комплексу, від навчального процесу до медицини тощо. Безумовно, розробники програмного забезпечення, а також особи, яким передано майнові права інтелектуальної власності на комп'ютерні програми, зацікавлені у всебічному захисті своїх прав від будь-яких посягань з боку третіх осіб, оскільки такі порушення зумовлюють суттєві ризики як фінансового або репутаційного характеру, так і можуть призвести до повного краху компанії та її діяльності, а іноді становлять небезпеку на національному рівні. Питання правової охорони комп'ютерних програм досліджувало чимало як вітчизняних, так і закордонних вчених та юристів-практиків. Однак, враховуючи специфіку, сучасність та постійну модернізацію означеної сфери, існує нагальна необхідність в актуалізації та удосконаленні наявних підходів до розв'язання окресленого питання. У статті наведено ключові та базові світові підходи щодо охорони прав на комп'ютерні програми, розглянуто випадки їх застосування на практиці, у тому числі відповідні правові позиції судів вищої інстанції окремих країн, сформульовано рекомендації за результатами проведеного дослідження. Таким чином, метою статті є узагальнення наявних підходів, окреслення їх переваг та недоліків, а також пропонування новітніх ґрунтовних положень, які враховували б як стан розвитку правової науки у світі, так й інтереси творців комп'ютерних програм та інших осіб, які зацікавлені у захисті власних прав. Практичне значення статті полягає у формулюванні сучасного комплексного підходу, який може бути застосований в нормотворчій діяльності щодо регулювання правової охорони комп'ютерних програм в Україні з урахуванням досвіду провідних країн світу.

Ключові слова: комп'ютерна програма, авторське право, патентне право, охорона прав інтелектуальної власності, режим правової охорони, міжнародний досвід.

The article is devoted to the study of national and foreign regimes of legal protection of computer programs, in particular, the legislative and law enforcement experience of Ukraine, European Union, and United States of America were reviewed, as well as advantages and disadvantages of the respective regimes were analysed. The relevance of the study is due to the active computerization of all spheres of human life in the 21st century: from civil entrepreneurship to the military-industrial complex, from education to medicine etc. Definitely, software developers, as well as persons to whom proprietary intellectual property rights to computer programs have been transferred, are interested in comprehensive protection of their rights against any encroachments by third parties, because such violations entail significant financial or reputational risks, as well as can lead to the complete collapse of the company and its operations, or can sometimes constitute a danger at the national level. The issue of legal protection of computer programs was researched by several national and foreign scientists and practising lawyers. However, given the specificity, modernity, and constant updating of the specified area, there is an urgent need to actualize and improve existing approaches to solving this issue. The article provides key and basic global approaches to protecting rights to computer programs, cases of their practical application have been reviewed, including relevant legal positions of higher courts of individual countries, and recommendations based on the results of the study have been formulated. Thus, the article is aimed at summarizing existing approaches, identification of their advantages and disadvantages, and proposing modern fundamental provisions which would take into account both the state of development of legal science in the world and the interests of computer programs creators and other persons interested in protecting their rights. The practical significance of the article lies in formulating a modern comprehensive approach which can be applied in legislative activity regarding the regulation of legal protection of computer programs in Ukraine, taking into account the experience of leading countries in the world.

Key words: computer program, copyright, patent law, intellectual property rights protection, regime of legal protection, international experience.

Постановка проблеми. Сучасний світ є світом технологій. У кожній сфері життєдіяльності людини так чи інакше використовуються комп'ютерні програми. Вони дозволяють розв'язувати проблеми, які не можуть бути вирішені людиною взагалі, або ж це займає надто багато часу, що не є доцільним з комерційної точки зору чи, наприклад, у випадку застосування програмного забезпечення у медицині, може коштувати життя пацієнта. Тож роль комп'ютерних програм в умовах сьогодення важко переоцінити.

Водночас порушення прав на комп'ютерні програми нині є доволі поширеними та займають значну частку усіх порушень у сфері інтелектуальної власності. Іноді вони призводять до суттєвих фінансових витрат, зокрема, на юридичні процедури захисту прав, іноді зумовлюють репутаційну шкоду, особливо коли мова йде про велику ІТ-компанію, яка позиціонує власний продукт на ринку як унікальний та захищений. Тому, надважливим є створення на рівні державної правової системи ефективного режиму

правової охорони комп'ютерних програм. Різні країни мають власні підходи до розв'язання цього питання, які будуть розглянуті в цій статті.

Однак, перш ніж досліджувати наявні світові підходи до охорони комп'ютерних програм, варто визначити, що саме охоплюється поняттям «охорони права» та відмежувати його від «захисту права». Окреслити складові елементи «захисту права» можна звернувшись до судової практики. Так, «захистом прав інтелектуальної власності» є система заходів, що застосовуються у разі порушення таких прав. Таке визначення, за аналогією з правом власності, відповідає, зокрема, позиції Вищого господарського суду України, сформульованій у Постанові від 08.10.2010 по справі № 13/212, в якій стверджується: «Захист права власності це система активних заходів, що їх застосовують власник, компетентні державні чи інші органи, спрямована на усунення порушень права власності, покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника.» [1]. Водночас «охорона

права» характеризується з превентивної точки зору, тобто здебільшого орієнтована на недопущення потенційного правопорушення, хоч й не обмежуються тільки цим, а охоплює також й заходи спрямовані на відновлення порушеного права, тобто є поняттям ширшим ніж «захист права». Надалі режими правової охорони комп'ютерних програм будуть розглянуті автором цієї статті саме в контексті їх превентивної ефективності, тобто до моменту порушення прав інтелектуальної власності.

Охорона комп'ютерних програм авторським правом. Найбільш розповсюдженим підходом у світі є визначення комп'ютерних програм об'єктами авторського права та, відповідно, їх охорона як літературних творів.

Так, зокрема, стаття 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право визначає, що: «Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори в розумінні Статті 2 Бернської конвенції» [2]. Зі свого боку, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів встановлює, що: «Термін «Літературні і художні твори» охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені» [3]. Ба більше, згідно зі статтею 10 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – «Угода ТРІПС»), яка є першою міжнародною угодою, що розглядає об'єкти права інтелектуальної власності як об'єкти торгівлі та встановлює відповідні засоби правового захисту і торговельні обмеження, що можуть застосуватися у разі правопорушення: «Комп'ютерні програми у вихідному або об'єктному коді захищаються як літературні твори за Бернською Конвенцією (1971)» [4].

Аналогічного підходу дотримано й в українському законодавстві. Законом України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01.12.2022 (далі – «Закон України про авторське право») комп'ютерні програми віднесені до об'єктів авторського права, та визначаються як «набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, зокрема операційна система, прикладна програма, виражені у вихідному або об'єктному кодах» [5]. Варто звернути увагу, що національне законодавство чітко встановлює, що комп'ютерна програма повинна бути виражена «у формі, придатній для зчитування комп'ютером», тобто її класичною формою вираження є електронна.

Водночас виходячи з визначення «твору», закріпленого Законом України про авторське право, щоб комп'ютерна програма могла отримати правову охорону як твір, вона повинна бути оригінальною, а для цього – бути результатом власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображати творчі рішення, прийняті автором під час створення комп'ютерної програми [5]. Проте, враховуючи специфіку авторського права, яка буде розглянута далі, система визначення оригінальності комп'ютерних програм вбачається недостатньо ефективною, оскільки головні складові їх природи, а саме – ідея та функціонал, не впливають на таку оцінку в контексті авторсько-правової охорони.

Режиму охорони комп'ютерних програм авторським правом дотримується і Європейський Союз, що передбачено положеннями Директиви 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про правову охорону комп'ютерних програм (далі – «Директива 2009/24/ЄС»), статтею 1 якої визначено, що: «Відповідно до положень цієї Директиви, держави-члени повинні охороняти комп'ютерні програми нормами авторського права як літературні твори у значенні Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів.» [6].

Ба більше, законодавство такої технологічно розвинутої країни як Сполучені Штати Америки, також охороняє комп'ютерні програми як об'єкти авторського права. Це впливає з положень Розділу 17 Кодексу США, який фактично охоплює Закон про авторське право 1976 року з усіма відповідними змінами, що вносилися до нього.

Як бачимо, режим охорони комп'ютерних програм як об'єктів авторського права є загальнопоширеним у світі. Однак, він має свої особливості.

Так, в нормативній базі різних країн в тому чи іншому вигляді закріплена норма, згідно з якою авторським правом охороняється саме форма вираження твору, а ідеї, процеси, методи тощо не отримують правової охорони. Наприклад, частина третя статті 7 Закону України про авторське право, прямо передбачає, що: «Охорона не поширюється на технології створення та вираження твору, на ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони у творі виражені, описані, пояснені, проілюстровані.» [5] Аналогічна норма міститься в статті 102 Розділу 17 Кодексу США. В Європейському Союзі така позиція була підтверджена Європейським Судом (Court of Justice of the European Union) у рішенні від 2 травня 2012 року по справі SAS Institute Inc. v World Programming Ltd. Суд дійшов висновку, що ані функції комп'ютерної програми, ані мова програмування чи формат файлів даних, які використовуються в програмі для виконання певних її функцій, не є формою вираження цієї програми, а тому не охороняються авторським правом на комп'ютерні програми [7].

Таким чином, на підставі комплексного аналізу положень Закону України про авторське право, Угоди ТРІПС, інших нормативних документів в галузі авторського права, а також відповідної правозастосовної практики, можна дійти висновку, що за загальним правилом авторсько-правову охорону отримують вихідний та об'єктний код комп'ютерної програми, оскільки саме у них повинна бути виражена програма.

Варто зауважити, що підхід Сполучених Штатів Америки в цьому питанні є більш універсальними. Так, 9 травня 2014 року Апеляційний Федеральний Окружний Суд США (United States Court of Appeals for the Federal Circuit) у своєму висновку по справі ORACLE AMERICA, INC. v. GOOGLE INC. зазначив, що окрім коду авторським правом охороняються «структура, послідовність і організація» [8]. Але навіть в цьому випадку, авторсько-правовою охороною не охоплюється головна складова природи комп'ютерних програм – їх функціональні можливості, що і є основним недоліком охорони комп'ютерних програм авторським правом.

Підсумовуючи, варто зазначити, що авторське право захищає комп'ютерні програми від їх загального відтворення та копіювання вихідного чи об'єктного кодів. Для отримання такої охорони не обов'язково реєстрація авторства, важливим є лише сам факт створення комп'ютерної програми. При цьому, авторсько-правовою охороною буде надаватися комп'ютерній програмі, створеній на території однієї з країн-учасниць Бернської конвенції, також на території усіх інших країн-учасниць. Таким чином, основною перевагою авторського права є його доступність та універсальність.

Проте, комп'ютерним програмам, на відміну від інших творів, притаманна одна суттєва ознака. Це – спрямованість на досягнення певної мети або результату, що й закріплено у визначенні комп'ютерної програми встановленому Законом України про авторське право. Така ціль реалізується шляхом виконання певних функцій та процесів, які, як зазначалося вище, не охороняються авторським правом. Порівнюючи комп'ютерні програми з іншими об'єктами авторського права, наприклад літературними творами, проглядається чітка відмінність – найголовнішою складовою літературних творів таких, як

книги, є їх зміст, у той час, як сам по собі код комп'ютерної програми не відіграє суттєвої ролі без функцій, які виконуються в результаті зчитування комп'ютером цього коду. Так, сьогодні можна знайти тисячі програм, які виконують ідентичні функції, проте написані різним кодом. Саме тому постає питання: «Чи існують правові режими охорони комп'ютерних програм, які захищали б не просто код, а й саму сутність програми, її ідею?». Відповідь на це питання – так, але з певними нюансами, які варто врахувати, що будуть розглянуті далі.

Охорона комп'ютерних програм патентним правом. Одним з можливих варіантів охорони комп'ютерних програм є їх патентування. Проте, такий спосіб має свої особливості.

Українське законодавство напряду не визнає комп'ютерні програми винаходами (корисними моделями). Так, відповідно до частини третьої статті 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» № 3687-XII від 15.12.1993 (далі – «Закон України про охорону винаходів»), комп'ютерна програма не визнається винаходом (корисною моделлю), якщо виступає як самостійний об'єкт [9]. Аналогічне положення містить в пункті 2.5. Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 22 від 22.01.2001.

Водночас це не означає, що комп'ютерна програма не може бути запатентована взагалі. Виходячи з положень частини другої статті 6 Закону України про охорону винаходів, такі об'єкти як пристрій або процес (спосіб) можуть бути об'єктом винаходу або корисної моделі [9]. Тобто, на підставі комплексного аналізу положень статті 6 Закону України про охорону винаходів, зокрема, уточнення «якщо виступає як самостійний об'єкт», комп'ютерна програма може бути запатентована як об'єкт, що входить до складу винаходу (корисної моделі). Підтвердженням таких висновків, може слугувати реєстрація корисної моделі «Спосіб автоматизованого створення медичних документів» (патент № 98610; дата публікації відомостей про видачу патенту: 27.04.2015), яка містить спеціальні комп'ютерні програми структуризації та розпізнавання мови [10]. Варто зазначити, що в такому разі заявник повинен надати опис виконуваних програмою функцій, закладених у неї алгоритмів, тобто програма має бути безпосередньо пов'язана з функціонуванням/реалізацією патентованого пристрою або процесу (способу).

Подібний підхід до охорони комп'ютерних програм міг бути закріплений в Європейському Союзі у 2002 році, коли Європейська комісія ініціювала Пропозицію щодо Директиви Європейського Парламенту та Ради щодо патентоспроможності комп'ютерно-реалізованих винаходів (Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the patentability of computer-implemented inventions), які визначалися як «будь-який винахід, реалізація якого передбачає використання комп'ютера, комп'ютерної мережі чи іншого програмованого пристрою та має одну чи більше нових ознак, які повністю або частково реалізуються за допомогою комп'ютерної програми чи комп'ютерних програм» [11]. Однак, Пропозицію було відхилено.

Водночас хоч, як зазначалося вище, Директива 2009/24/ЄС й передбачає авторсько-правовий режим охорони комп'ютерних програм, все ж статтею 8 Директиви встановлено, що її положення не впливають на інші правові норми, зокрема щодо патентів, торгових марок, недобросовісної конкуренції, комерційної таємниці, охорони напівпровідників або договірних прав. Ба більше, пункт (16) її Преамбули прямо встановлює, що: «Охорона комп'ютерних програм законодавством про авторське право не повинна перешкоджати, при необхідності, здійсненню інших форм охорони.» [6].

Зі свого боку, пункт (2)(с) статті 52 Європейської патентної конвенції (Convention on the Grant of European

Patents (European Patent Convention)) (далі – «ЄПС»), хоч і виключає патентоспроможність програм для комп'ютерів, однак із застереженням у пункті 3 про те, що: «Пункт 2 виключає патентоспроможність об'єкта або видів діяльності, зазначених у ньому, лише тією мірою, в якій заявка на європейський патент або сам європейський патент стосується такого об'єкта чи видів діяльності як таких.» [12] З цього приводу слушно навести висновки, викладені у Рішенні Апеляційної Палати Європейського Патентного Відомства (Boards of Appeal of the European Patent Office) від 1 липня 1998 року по справі № Т 1173/97. Зокрема, досліджуючи значення застереження, що міститься в пункті 3 статті 52 ЄПС, Палата доходить кінцевого висновку, що патентоспроможність комп'ютерного програмного продукту не виключається, якщо під час його запуску на комп'ютері він створює додатковий технічний ефект, який виходить за рамки «нормальної» фізичної взаємодії між програмою (програмним забезпеченням) і комп'ютером (обладнанням) [13]. Така позиція дещо кореспондує з аналогічною аргументацією на користь патентоспроможності комп'ютерних програм як складової частини винаходу (корисної моделі) в Україні. Водночас на думку Палати комп'ютерні програми можуть бути запатентовані навіть самі по собі, якщо вони «створюють відповідний технічний ефект». Проте, автор статті вважає, що в умовах сьогодення важко уявити можливість функціонування комп'ютерної програми поза межами відповідного пристрою або процесу (способу), тому вони є нерозривно пов'язаними з такими об'єктами, а отже повинні патентуватися в їх складі.

В питанні патентоспроможності комп'ютерних програм Сполучені Штати Америки дещо випереджають Україну. Так, параграф 101 розділу 35 Кодексу США, визначає, що до винаходів, що підлягають патентуванню, можуть відноситися «нові та корисні процеси, машини, виробы або склади речовин, або будь-яке нове і корисне вдосконалення цього» [14]. Таке визначення майже не обмежує перелік об'єктів, що можуть вважатися винаходами, що й знайшло своє відображення у рішеннях американських судів. Наприклад, узагальнюючи Рішення Верховного Суду США по справі *Diamond v. Diehr* від 3 березня 1981 року, можна дійти висновку, що Суд дотримується позиції, що застосування комп'ютерної програми в межах винаходу не робить його автоматично непатентоспроможним, а, навпаки, коли комп'ютерна програма розв'язує певні проблеми в межах винаходу, то єдиним питанням, що підлягає вирішенню, залишається чи є такий винахід патентоспроможним загалом (в комплексі усіх його елементів). Суд звернув особливу увагу, що по даній справі заявка подавалася не на математичний алгоритм як такий, а на відповідний процес, в якому він застосовується [15] Тобто, позиція Суду є аналогічною відповідній практиці патентування комп'ютерних програм інтегрованих у винаходи в Україні.

Більшої конкретизації та певною мірою обмеження вищенаведений підхід отримав у Рішенні Верховного Суду США по справі *Alice Corp. v. CLS Bank International* від 19 червня 2014 року. Так, на думку Суду, проста необхідність комп'ютеризації відповідного методу не може зробити такий метод патентоспроможним. Водночас, щоб комп'ютерна програма була запатентована як складовий елемент методу, вона повинна виконувати не суто звичайні функції, а мати на меті покращення функціонування самого комп'ютера або вдосконалення будь-якої іншої технології чи технічної сфери [16]. Тобто, суди Сполучених Штатів Америки також пов'язують можливість патентування комп'ютерних програм з їх інтеграцією у винахід, конкретизуючи при цьому, що це повинно мати відповідний «корисний ефект».

Ба більше, порівнюючи зареєстровані патенти на винаходи, що містять комп'ютерні програми, в Україні

та Сполучених Штатах Америки, можна виділити явну відмінність в їх описі. В США нормальною практикою є розкриття ознак кожної окремої функції, виконуваної програмою, у той час, як описи українських патентів здебільшого лише характеризують загальну структуру комп'ютерної програми та послідовність виконання її функцій в межах винаходу. Проте, така узагальнена характеристика аж ніяк не відповідає меті правовласника захистити від потенційних правопорушень саму сутність програми, оскільки в такому разі неможливо встановити важливість виконуваних нею функцій для винаходу (корисної моделі).

Узагальненими критеріями патентоспроможності комп'ютерної програми в межах пристрою або процесу (способу) можна вважати: її інтегрованість в такий об'єкт; спрямованість програми на розв'язання конкретної проблеми, пов'язаної з винаходом (корисною моделлю) та її безумовний корисний ефект для цього; новизна підходу у розв'язанні такої проблеми.

Отже, безумовною перевагою патентно-правової охорони є захист самих функцій та алгоритмів комп'ютерної програми, тобто її сутності. Водночас недоліки такого режиму охорони здебільшого пов'язані зі складністю та тривалістю процедури отримання патенту на винахід

(корисну модель), а також територіальністю патентно-правової охорони.

Рекомендації за результатами дослідження. З огляду на вищезазначене, констатуємо, що кожна комп'ютерна програма за своєю природою складається з двох вагомих елементів – коду та функціональних можливостей. Їх незалежність обумовлюється застосуванням до них різних режимів правової охорони. Водночас вони є нерозривно пов'язаними один з одним, оскільки код виступає формою вираження комп'ютерної програми, за результатами зчитування якого комп'ютером в дію приводиться та чи інша функція програми. Отже, автор статті переконаний, що дійсно ефективного захисту від потенційних правопорушень комп'ютерна програма може отримати лише у разі запровадження комплексного режиму її правової охорони. Тобто, національне законодавство повинно прямо передбачати можливість застосування до комп'ютерних програм різних форм правової охорони, визначаючи одночасно з цим чіткі критерії та умови кожної з них. Використання розглянутого в цій статті світового досвіду до розв'язання окресленої проблеми зіграє безумовно позитивну роль в контексті визначення базових принципів побудови такого режиму правової охорони комп'ютерних програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Вищого господарського суду України від 08.10.2010 по справі № 13/212. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/12985061> (дата звернення 10.03.2023).
2. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text (дата звернення 10.03.2023).
3. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 24.07.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення 10.03.2023).
4. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення 10.03.2023).
5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення 10.03.2023).
6. Директива 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про правову охорону комп'ютерних програм. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EU090055> та <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0024&from=EN> (дата звернення 10.03.2023).
7. Court of Justice of the European Union, JUDGMENT OF THE COURT (Grand Chamber), 2 May 2012, SAS Institute Inc. v World Programming Ltd. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=122362&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2326940> (дата звернення 10.03.2023).
8. United States Court of Appeals for the Federal Circuit, ORACLE AMERICA, INC., Plaintiff-Appellant, v. GOOGLE INC., Defendant-Cross-Appellant. URL: <https://cafc.uscourts.gov/sites/default/files/opinions-orders/13-1021.Opinion.5-7-2014.1.PDF> (дата звернення 10.03.2023).
9. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» № 3687-XII від 15.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#n16> (дата звернення 10.03.2023).
10. Опис до патенту на корисну модель «СПОСІБ АВТОМАТИЗОВАНОГО СТВОРЕННЯ МЕДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ» (номер патенту 98610). URL: https://sis.ukrpatent.org/media/UTILITY_MOD/2014/u201414223/published_description.pdf (дата звернення 10.03.2023).
11. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the patentability of computer-implemented inventions 2002/0047(COD). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002PC0092&from=EN> (дата звернення 10.03.2023).
12. Convention on the Grant of European Patents (European Patent Convention). URL: <https://www.epo.org/law-practice/legal-texts/html/epc/2020/e/ar52.html> (дата звернення 10.03.2023).
13. Board of Appeal of the European Patent Office, Decision of 1 July 1998, Case Number: T 1173/97. URL: <https://www.epo.org/law-practice/case-law-appeals/pdf/t971173ex1.pdf> (дата звернення 10.03.2023).
14. U.S. Code. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/35/101> (дата звернення 10.03.2023).
15. U.S. Supreme Court, Diamond v. Diehr, 450 U.S. 175 (1981). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/450/175/> (дата звернення 10.03.2023).
16. U.S. Supreme Court, Alice Corp. v. CLS Bank Int'l, 573 U.S. 208 (2014). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/573/208/> (дата звернення 10.03.2023).